

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
KISALTMALAR	13

GİRİŞ

İRAN VE TÜRK EDEBİYATINDA MİHR Ü MÜŞTERİ MESNEVİLERİ

I. İRAN EDEBİYATINDA MİHR Ü MÜŞTERİ YAZAN ŞAİRLER	15
I.1. Assâr-ı Tebrizî	15
II. TÜRK EDEBİYATINDA MİHR Ü MÜŞTERİ YAZAN ŞAİRLER	17
II.1. Hassân	17
II.2. Münîrî İbrahim Çelebi	19
II.3. Mîrî Kiçi Mir-zâde Seyyid Yahya Hüseyin	21
II.4. Azmî Pir Mehmed	21
II.5. Ümmü Veled-zâde Ali b. Abdülaziz	21
II.6. Molla Maşi-zâde Derviş Fikrî	21
II.7. Lokman b. Seyyid Hüseyin	22
II.8. Ağacan b. Emir Hüseyin	22

BİRİNCİ BÖLÜM

MİRÎ'NİN HAYATI VE KAYNAKLARDAKİ BİYOGRAFİSİ

I. Hayatı	23
II. Kaynaklardaki Biyografisi	23

İKİNCİ BÖLÜM

MİRÎ'NİN MİHR Ü MÜŞTERİ'SİNİN ASSÂR'IN MİHR Ü MÜŞTERİ'Sİ İLE KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ

I. ŞEKİL: MİRÎ'NİN MİHR Ü MÜŞTERİ'Sİ İLE ASSÂR'IN MİHR Ü MÜŞTERİ'SİNİN ŞEKİL YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRILMASI	25
I.1. Mesnevî'nin Adı	25
I.2. Mesnevî'nin Yazılış /Tercüme Tarihi ve Beyit Sayısı	27
I.3. Mesnevî'nin Vezni	28
I.4. Mesnevinin Bölümleri	28
I.5. Mesnevî İçerisinde Farklı Nazım Şekilleri	31
I.6. Kafîye ve Redif Kullanımı	31

II. MUHTEVA: MİRÎ'NİN MİHR Ü MÜŞTERÎ'Sİ İLE ASSÂR'IN MİHR Ü MÜŞTERÎ' SİNİN MUHTEVA YÖNÜNDE KARŞILAŞTIRILMASI...	34
II.1. MESNEVİNİN GİRİŞ BÖLÜMÜ.....	34
II.1.1. Tevhit.....	34
II.1.2. Münacat.....	36
II.1.3. Naat.....	37
II.1.4. Miraciye.....	39
II.1.5. Padişah/Devlet Büyüğüne Övgü.....	40
II.1.6. Sebeb-i Telif / Sebeb-i Nazm-ı Kitab.....	41
II.1.7. Merâtibü'l- ^c Aşk ve Makâmâtuhû.....	45
II.2. KONUNUN İŞLENDİĞİ BÖLÜM.....	45
II.2.1. MESNEVİNİN MAHİYETİ VE AŞK ANLAYIŞI.....	46
II.2.2. HİKÂYENİN KONUSU VE OLAYIN ÖZETİ.....	51
II.2.3. HİKÂYENİN KAHRAMAN KADROSU İLE KAHRAMAN ADLARININ SEMBOLİK VE MİTOLOJİK DEĞERİ.....	60
II.2.3.1. Mihr.....	61
II.2.3.2. Müşteri.....	62
II.2.3.3. Nâhid.....	63
II.2.3.4. Behram.....	65
II.2.3.5. Keyvan.....	66
II.2.3.6. Cevzâ.....	67
II.2.3.7. Şah Şapur.....	68
II.2.3.8. Şemse Bânû.....	68
II.2.3.9. Karahan.....	69
II.2.3.10. Bedr.....	69
II.2.3.11. Bihzad.....	70
II.2.3.12. Şeref.....	70
II.2.3.13. Mehyar.....	71
II.2.3.14. Esed.....	71
II.2.3.15. Cevher.....	72
II.2.3.16. Sabâ.....	72
II.2.3.17. Şehnaz.....	73
II.2.3.18. Mihrab.....	73
II.2.3.19. Ferhâd.....	73
II.2.3.20. Yeldüz.....	73
II.2.3.21. Pârs.....	24
II.2.3.22. Vezir (Düstur).....	24

II.2.3.23. Pîr (ihtiyar).....	74
II.2.3.24. Derbent Hükümdarı.....	75
II.2.3.25. Elçi.....	75
II.2.4. MİHR Ü MÜŞTERİ MESNEVİSİNDE YER ALAN EDEBÎ TASVİRLER.....	75
II.2.4.1. Erkek Çocuk Tasviri.....	76
II.2.4.2. Hamamda Yıkanan Güzel Tasviri.....	79
II.2.4.3. Nakkaş Tasviri.....	81
II.2.4.4. Yaz Tasviri.....	83
II.2.4.5. Kış Tasviri.....	84
II.2.4.6. At Tasviri.....	85
II.2.4.7. Meyve Tasviri.....	86
II.2.4.8. Gece Tasviri.....	89
II.2.4.9. Yay Tasviri.....	91
II.2.4.10. Mâtem (Yas) Tasviri.....	92
II.2.5. AYET LERDEN YAPILAN İKTİBASLAR.....	94
II.2.6. TELMİH UNSURLARI.....	96
II.2.6.1. Peygamber Kıssaları.....	97
II.2.6.2. Tarihî ve Efsanevî Şahsiyetler.....	101
II.2.6.3. Şehnâme'de Yer Alan Mitolojik Şahsiyetler.....	104
II.2.6.4. Çeşitli Hikaye Kahramanları.....	107
II.2.7. MİHR Ü MÜŞTERİ MESNEVİSİNİN SÖZ VARLIĞI.....	108
II.2.7.1. ATASÖZLERİ.....	109
II.2.7.2. DEYİMLER.....	117
II.2.7.3. ARKAİK KELİMELER.....	131
III. BİTİŞ BÖLÜMÜ.....	136
SONUÇ	139
KAYNAKLAR	143

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİRİ'NİN MİHRÜ MÜŞTERİ MESNEVİSİ'NİN ÇEVİRİYAZILI METNİ

I. MESNEVİNİN YAZMA NÜSHALARININ TAVSİFİ.....	147
II. METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL.....	150
III. ÇEVİRİYAZI SİSTEMİ (TRANSKRİPSİYON ALFABESİ).....	152
IV. ÇEVİRİYAZILI METİN (Mîhr ü Müşteri).....	153
METİNDE GEÇEN ÖZEL ADLAR DİZİNİ	465

ÖN SÖZ

Birçok toplumda, insanın, ulusun ve devletin geleceği yıldızların hareketleri ile bağlantılı olarak düşünülür. Kozmik cisimlerin şahıs adı oluşu, bunlarla insanlar arasında doğal bir ilişki veya benzerlik yaratılması düşüncesinden ileri gelmektedir. Bu evrensel düşünceden hareketle Mihr (güneş) ve Müşterî (jüpiter) gibi çok önemli iki kozmik cismin başta İran edebiyatında sonra da Türk edebiyatında mesnevilere ad ve konu olarak seçildiği görülür. Gökler âlemindeki Mihr ve Müşterî, bu mesnevilerin başkahramanlarına ad olurken Nahid, Behram, Bedr, Keyvan gibi diğer gezegenlerde ikinci derecedeki kadın ve erkek kahramanlara onların şahsiyetlerine ve karakterlerine uyacak şekilde ad olarak verilmiştir.

Bu çalışmaya konu olan *Mihr ü Müşterî* mesnevîsinin asıl kaynağı İran edebiyatıdır. İran Edebiyatında ilk defa 778/1377 tarihinde Assâr (Şeyh Muhammed Assar-ı Tebrizî, öl. 784/1382) tarafından yazılan eser Türk edebiyatında XV. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır. *Mihr ü Müşterî* mesnevîsinin Türkçeye ilk tercümesi II. Murad devri şairlerinden olan Hassan tarafından 835/1431-32 yılında gerçekleştirilmiştir. Onu takiben yazılan diğer *Mihr ü Müşterî* mesnevîsi ise II. Bayezid devri şairlerinden olan Münirî İbrahim Çelebi (öl. 927/1521) tarafından 891/1096'da yazılmıştır. Türk şairleri tarafından oldukça beğenilen bu aşk hikâyesi sonraki asırlarda tekrar tekrar işlenmiştir.

Çalışmamızın konusunu **Mîrî (Kıçı Mîr-zade Seyyid Yahya Hüseyin, öl. 1008/1599)**'nin Assar-ı Tebrizî'nin aynı adlı eserinden nazmen tercüme ettiği *Mihr ü Müşterî* mesnevîsi oluşturmaktadır. Mesnevi üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu mesnevînin iki nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalardan biri İstanbul Üniversite Kütüphanesi, Halis Efendi numara 3520'de kayıtlıdır. Bu nüsha müellif/mütercim hattı olduğundan mesnevînin çevriyazılı metni bu nüshaya dayanılarak oluşturulmuştur. Diğer nüsha ise Medine Şeyhü'l-İslâm Arif Hikmet Kütüphanesi, Fennü'l-Edebi't-Türkî numara 3501'de kayıtlıdır.

Çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmuştur.

Giriş Bölümünde İran ve Türk Edebiyatında yazılan *Mihr ü Müşterî* mesnevîleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu mesneviyi ilk defa İran ede-

biyatında kaleme alan Assar-ı Tebrizî hakkında bilgi verilerek eseri kısaca değerlendirilmiştir. Yine bu bölümde Türk edebiyatında yazılan *Mihr ü Müşterî* mesnevîleri ile ilgili toplu bilgi verilmiş, nüshaları elde bulunan ve üzerinde çalışma yapılan Hassan ve Münirî'nin mesnevileri üzerinde durulmuştur.

Birinci Bölümde, mesnevînin yazarı Mirî'nin hayatı hakkında bilgi verilmiş ve kaynaklardaki bilgiler değerlendirilmiştir.

İkinci Bölüm, *Mihr ü Müşterî* mesnevisinin incelemesine ayrılmıştır. Asıl kaynak olan Assar'ın mesnevisi ile yapılan karşılaştırma sonucunda, her iki mesnevinin; tertip şekli, bölümleri, kahraman kadrosu, olaylar zinciri ve muhtevaı açısından çok ayrı olmadığı görülmüştür. Bu tür tercüme bir eseri kaynağından ayrı değerlendirmenin doğru olmayacağı düşünülerek karşılaştırmalı bir inceleme denemesi yapılmıştır. İnceleme, “şekil” ve “muhteva” olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Şekil başlığı altında her iki mesnevinin adı, yazılış/tercüme tarihi gibi tanıtıcı bilgilerle; vezni, kafiyesi, bölümleri, beyit sayısı gibi şekli unsurlar karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Muhteva başlığı altında ise mesnevini düzenleniş biçimine uyularak “giriş bölümü”, “konunun işlendiği bölüm” ve “bitiş” bölümlerindeki şiirler çeşitli başlıklar altında karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca, bu bölümde işlenen aşkın mahiyeti ve aşk anlayışı üzerinde durulmuştur.

Yine bu bölümde, ihtiva ettiği kelime hazinesi açısından kayda değer bulunarak *Tarama Sözlüğü* için taranan *Mihr ü Müşterî*'i mesnevisinin söz varlığı ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü Bölümde mesnevinin çevriyazılı metni verilmiştir. Çevriyazılı metnin oluşturulmasında elimizde olan müellif/mütercim hattı nüsha esas alınmıştır. Metnin okunuşunda Medine nüshasından da faydalanılmıştır. Müellif/mütercim nüshasından fazla farklılık göstermeyen bu nüsha ile ilgili farklar, bağlamından koparılmaması için çevriyazılı metnin altında dipnot olarak verilmiş ve nüshanın tanıtımından sonra da toplu olarak değerlendirilmiştir. Metnin sonuna mesnevîde yer alan özel adların yer aldığı bir dizin eklenmiştir.

Çalışmanın sonunda elde edilen bilgiler “sonuç” bölümünde değerlendirilmiş ve faydalandığımız kaynaklar “kaynaklar” başlığı altında verilmiştir.

Bu çalışmanın yapılması konusunda teşviklerini gördüğüm kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet Mermer'e ve çalışmam esnasında görüşlerine başvurduğum Prof.Dr. Sayın İsmail Hakkı Aksoyak'a, mesnevinin yazma nüshalarının temini konusunda yardımlarını gördüğüm Dr. Yahya Başkan'a ve Hasan Karakaya'ya, eserin kontrolleri sırasında yardımlarını esirgemeyen Doç.Dr. M. Mete Taşlıova ve Doç.Dr. Mustafa Erdoğan'a, eserin son hazırlıkları sırasında gayret gösteren Arř. Gör. Mustafa Yasin Bařeken ve Arř. Gör. Ayře Korkmaz'a, çalışmanın geri planında desteklerini esirgemeyen kıymetli eşim ve sevgili çocuklarıma buradan teşekkür ediyorum.

Bütün gayretlerimize rağmen çalışmada eksik ve hatalarımızın olduğu muhakkaktır. Her türlü eleştiriye açık olduğumuzu belirterek giderilmesi konusunda yardımcı olacaklara şimdiden teşekkür ediyorum.

Dr. Mustafa Arslan
Ankara 2013